

Майданник О. О.
Національний університет
біоресурсів і природокористування України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

У статті розглядаються питання щодо значення конституційного права як базової навчальної дисципліни в системі юридичної освіти, проблеми, що існують у цій сфері освіти, викладаються думки та деякі пропозиції щодо вдосконалення концептуальних підходів до системи, послідовності та методології опанування конституційно-правовою проблематикою

Ключові слова: юридична освіта; конституційне право; загальне конституційне право; особлива частина конституційного права; галузь конституційного права; конституційно-правова наука; цикл конституційно-правових дисциплін

Трансформаційні процеси, що відбуваються у всіх сферах суспільного і державного життя в Україні викликали потребу у формуванні відповідної правової бази, визначення нових підходів до правового регулювання суспільних відносин. Природно, що це обумовило усвідомлення необхідності у розробці та впровадженні якісно нових підходів до процесу підготовки юристів, до викладання відповідних юридичних дисциплін. Особливо важливого значення в системі підготовки юристів різної кваліфікації набуло вивчення курсу “Конституційне право України”, що пояснюється насамперед спрямованістю названого курсу на аналіз актуальних проблем теорії і практики конституційного будівництва. Однак, доводиться констатувати, що у вітчизняній юридичній науці питання щодо місця і ролі конституційного права у системі юридичної освіти, значення конституційно-правової обізнаності громадян країни аналізуються переважно при дослідженні окремих аспектів конституційно-правової проблематики. Аналіз чинників, що свідчать про фундаментальне значення конституційно-правової освіченості, проблем, що існують у цій сфері юридичної освіти, деякі міркування та пропозиції щодо вдосконалення концептуальних підходів до системи, послідовності та методології опанування конституційно-правовою проблематикою викладаються у пропонованій статті.

Викладання навчальної дисципліни “Конституційне право України” у юридичних вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) та на юридичних факультетах, правознавчих відділеннях ВНЗ, має надзвичайно важливе значення і, водночас, є однією із найважливіших проблем юридичної освіти, яка вимагає особливої уваги. У системі юридичної освіти України, як і у будь-якій державі, вивчення окремих галузей права розпочинається з опанування конституційного права. Це зумовлено місцем, яке займає галузь конституційного права у правовій системі країни. В Україні, як і в інших країнах, конституційне право становить основу правової системи, що обумовлюється змістом суспільних відносин, які складаються в сфері належності влади, її організації та здійснення, взаємовідносин влади з людиною і суспільством, що становить предмет конституційно-правового регулювання. По-друге, основним джерелом розглядуваної галузі є Конституція – правовий акт, якому належить юридичне верховенство, найвища юридична сила стосовно всіх джерел права, що зумовлює безумовну необхідність для законів і підзаконних актів відповідати конституційним приписам. Цим підтверджується особливе місце конституції в системі законодавства. По-третє, істотні зміни, що відбуваються у всіх сферах суспільного і державного життя України, зміна її

державного статусу, викликали необхідність переосмислення багатьох категорій, теорій та інститутів конституційного права України – галузі права, яка закріплює основні засади конституційного ладу країни. По-четверте, відмова від надмірної ідеологізації конституційно-правового знання, співіснування різних світоглядних концепцій, оцінок понять та інститутів, обумовили нове бачення системи науки конституційного права.

Слід звернути увагу, що хоча відмічене підтверджує особливо важливу роль конституційного права як навчальної дисципліни у системі юридичної освіти, на жаль, в останній час доводиться констатувати певне пониження її провідної ролі і значення. Тому є кілька причин. Насамперед, це зміна пріоритетів у юридичній освіті та правозастосовчій практиці – від галузей публічного права до галузей приватного права. При цьому, не завжди вдається зберегти необхідний баланс у викладанні визначених програмою дисциплін, і пояснити це можна. Значна частина студентів-юристів прагнуть присвятити свою майбутню діяльність насамперед бізнесу, що саме по собі добре. Тому увага приділяється, у першу чергу, дисциплінам приватного права. До того ж, із розвитком ринкових відносин цивілістика стає все більш складною і такою, що вимагає значної уваги і більше часу для опанування.

Не ставлячи під сумнів важливість дисциплін приватного права слід враховувати, що конституційне право, після теорії держави і права, друга навчальна дисципліна, яка закладає основи юридичної професійної підготовки студентів та їх світогляду. Безперечно, що високий рівень конституційно-правової культури для юристів будь-якої спеціалізації, і особливо для тих, хто працює у державному апараті, тих, що виконують представницькі функції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, для викладачів правознавчих дисциплін, має велике значення. Саме тому особливо важливим є орієнтація студентів, курсантів, аспірантів на суспільну значущість Конституційного права України, як такого, що через норми його основного джерела – Конституції України, здійснює регулювання найважливіших суспільних відносин.

Іншою проблемою до порівняно недавнього часу була надмірна політизованість та заідеологізованість дисциплін конституційно-правового циклу. Хоч цю проблему в Україні можна вважати вирішеною, проте, необхідно усвідомлювати, що оскільки конституційне право регулює відносини влади, то йому завжди властивий політичний характер. Допущення ж в нього плюралізму ідей і поглядів визначається і обумовлюється ступенем свободи, яка властива відповідному суспільному та державному ладу.

Ще один аспект розглядуваної проблеми пов'язаний із системою та послідовністю викладання навчальних дисциплін, що спрямовані на вивчення конституційно-правової проблематики. Визначальним фактором у викладанні навчальних дисциплін конституційно-правового циклу є система науки конституційного права, на яку істотно впливають глибокі якісні зміни, що відбулися і відбуваються у життєдіяльності українського суспільства і держави. Останнє є результатом сприйняття і поступового впровадження прогресивних ідей щодо організації і функціонування державної влади, взаємовідносин особи і державної влади, допущення ідеологічного плюралізму, що, у свою чергу, мало наслідком припущення співіснування різноманітних світоглядних концепцій трактування конституційно-правових інститутів та процесів.

Цілісність знань, вчень, що становлять сутність науки конституційного права, забезпечується єдністю понять і категорій при багатоманітності методологій дослідження. Виокремлення структурних частин науки конституційного права

зумовлюється і пов'язане із аспектом дослідження, його об'єктом, характером та формою отриманого результату. Так, залежно від методу що застосовується при дослідженні, мова може йти про теорію конституційного права, історію конституційного права, порівняльне конституційне право, Об'єктом дослідження може бути конституційне право окремої держави або блоку держав тощо. Це може стати підставою для виокремлення у системі дисциплін конституційно-правового циклу відповідних наукових напрямів та навчальних дисциплін, наприклад: “Конституційне право України”, “Конституційне право Франції”, “Конституційне право США”, тощо, “Конституційне право країн Латинської Америки”, “конституційне право Скандинавських країн”, “Конституційне право країн англосаксонської правової системи” тощо. За предметом, завданнями, методами дослідження вони можуть бути віднесені до тієї частини науки конституційного права, яку можна назвати особливою частиною конституційного права.

Загальні питання конституційного права різних країн, що зумовлені об'єктивними закономірностями суспільного і державного розвитку, взаємним впливом конституційно-правових ідей та практики, становлять відокремлену частину науки конституційного права – загальне конституційне право. Ця частина конституційного права відрізняється високим рівнем наукової абстракції, формується здебільшого через застосування історико-правового та порівняльно-правового методів. Вивчення конституційного права в юридичних ВНЗ та на юридичних факультетах ВНЗ відповідно до системи однойменної науки здійснюється через опанування декількох загальних та спеціальних дисциплін конституційно-правового циклу. Зважаючи на вище викладені положення та міркування, вбачається, що все більш очевидною стає необхідність виокремлення у навчальному плані юридичних ВНЗ та юридичних факультетів ВНЗ навчального курсу “Загальне конституційне право”. Думка про доцільність такого курсу висловлювалася ще на початку ХХ століття. Обґрунтовуючи доцільність його вивчення, Ф. Ф. Кокошкин писав, що оскільки загальні засади державного права є спільними для права будь-якої країни, то зручніше їх виокремити в одру дисципліну, яка буде загальним вступом до вивчення конституційного права сучасних культурних народів. У названому навчальному курсі предмет конституційного права має вивчатися з позицій загальних принципів, що обґрунтовані теоретично та закріплені юридично у конституційному праві зарубіжних країн. Аналіз історії, застосування прийомів порівняльного правознавства дають можливість виявити найбільш цінні ідеї, доцільні способи і варіанти організації влади, забезпечення прав і свобод людини, дослідити процес їх втілення у конституційних нормах та реалізації на практиці.

Вивчення конституційного права окремих держав, групи країн, що об'єднані на основі певних критеріїв, має здійснюватися у межах особливої частини конституційного права. У зв'язку із цим, в його структурі виокремлюються два основні навчальні курси: “Конституційне право України” та “Конституційне право зарубіжних країн”.

Послідовність викладання навчальних дисциплін з конституційного права є питанням методики. Логіка вивчення предмету дає можливість застосовувати різні підходи до його опанування. Вбачається, що оптимальним і логічним є вивчення спочатку загального конституційного права, як теоретичної бази до вивчення конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн. Такий підхід, з одного боку – дозволяє сформулювати та закласти концептуальні знання, які розвиваються і деталізуються при вивченні конституційного права окремих держав, а з другого – виключає не виправдане дублювання при викладі і вивченні матеріалу.

Викладання конституційного права України повинне узгоджуватися з іншими дисциплінами, що передбачені навчальним планом. Слід враховувати, що опанування студентами основних положень конституційного права України, його визначальних засад, конституційно-правових інститутів і понять, становить основу при вивченні таких навчальних курсів, як конституційне право зарубіжних країн, порівняльне конституційне право, адміністративне право, фінансове право, цивільне право, кримінальне право, аграрне право, земельне право, інших навчальних курсів. З огляду на це, викладання навчального курсу “Загальне конституційне право” на перших курсах юридичних факультетів та правознавчих відділень має бути розраховане на студента-початківця і відрізнятися академічністю.

Поглиблене вивчення названого курсу обумовлює потребу внесення до навчального плану спеціалізації для старшокурсників, які більш ґрунтовно вивчають цикл конституційно-правових наук, спеціальних курсів з проблем теорії конституційного права, конституційного процесуального права, парламентського права та ін. Зміст таких курсів має відрізнятися більш високим рівнем теоретичних узагальнень та висновків, спрямовуватися на аналіз актуальних, проблемних питань, розвитку і закріплення у студентів навичок щодо аналізу й узагальнення необхідної інформації, вміння вести науково-дослідницьку роботу тощо.

Особливу увагу слід звернути на те, що у викладанні конституційного права важливе значення має вивчення відомих світові моделей конституційно-правового регулювання основ правового статусу особи, організації влади, інститутів держави та громадянського суспільства. Вивчення й аналіз відомих у світі моделей конституційно-правового регулювання основоположних суспільних відносин дає можливість виявляти доцільність запозичення зарубіжного досвіду в Україні, з урахуванням історичних, політичних, духовних та інших особливостей її розвитку та буття.

Мета, завдання та спрямованість навчальної дисципліни “Конституційне право України” свідчить про необхідність вдосконалення підходів, норм і методів її викладання, урахування специфіки слухачів – студентів, курсантів, аспірантів юридичних ВНЗ і юридичних факультетів ВНЗ. Надзвичайно важливим є доповнення теоретичного матеріалу розглядуваного навчального курсу матеріалами практичного застосування конституційно-правових норм суб’єктами суспільних відносин. Динаміка процесів, що відбуваються у суспільному і державному житті, мають наслідком відповідний вплив на методику викладання відповідних юридичних дисциплін, насамперед – конституційного права у наслідок предмету його регулювання. Це зумовлює настійну потребу постійного вдосконалення методики викладання конституційного права.

Динамічний бік конституційного права України становить конституційно-правовий процес. Його вивчення дає можливість пізнати й з’ясувати механізм дії норм, які закріплюють основні права і свободи людини, регулюють законодавчий процес, процедуру проведення виборів та референдумів тощо. Тому, в процесі викладання курсу “Конституційне право України” необхідно приділяти особливу увагу питанням процедури реалізації конституційно-правових норм, вивченню практики роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вивчення й аналіз процесуальних конституційно-правових норм, їх реалізації на практиці, а також проблем, що виникають у процесі їх застосування надає викладанню конституційного права України практичну спрямованість. У зв’язку із цим, важливим елементом процесу викладання та відповідно – вивчення студентами розглядуваного курсу є, зокрема,

правове моделювання та оцінка проектів законів, що подаються до Верховної Ради України, а також інших нормативно-правових актів, що охоплюються конституційним законодавством. Особливо важливо це для професійної підготовки майбутніх юристів-практиків, які працюватимуть в органах всіх гілок державної влади, в органах місцевого самоврядування, діяльність яких буде безпосередньо пов'язана із формуванням законодавства та застосуванням його норм. Водночас, зазначене є вагомим аргументом на користь виокремлення навчальної дисципліни “конституційне процесуальне право”.

Отже, об'єктивна необхідність підготовки висококваліфікованих правознавців потребує глибокого усвідомлення того, що навчальний курс “Конституційне право України” є фундаментальним, обов'язковим у силу того, що сприяє професійному формуванню у студентів правової свідомості та правової культури, національної ідеології, поваги до Конституції, законів, до держави та її символів. Це зумовлює підвищені вимоги як до вивчення цієї навчальної дисципліни студентами, що здобувають юридичну освіту, так і щодо її викладання.

Використані джерела:

1. *Богданова Н. А.* К новой концепции преподавания конституционного права // Государство и право. – 1994. – № 7. – С. 12-20.
2. *Богданова Н. А.* Преподавание конституционного права: поиск моделей фундаментального образования // Журнал Право. Журнал Высшей школы экономики. Изд-во Государственный университет – Высшая школа экономики. – 2009. – № 1. – С. 79-93.
3. *Князева Н.* Право вибору і вибір без права // Дзеркало тижня. – 08.09.2009.
4. *Козюбра М.* Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи // Право України. – 2010. – № 1. – С. 32.
5. *Кокошкин Ф. Ф.* Лекции по общему государственному праву. – 2-е издание. – М., 1912. – С. 163.
6. *Летнянчин Л. І.* Поняття конституційних обов'язків людини і громадянина та їх юридична природа // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права : зб. наук. ст. – Х. : НЮАУ імені Я. Мудрого, 1999. – С. 193-202.
7. *Оборотов Ю.* Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства // Право України. – 2010. – № 1. – С. 44.
8. *Рабінович П.* Пріоритетна функція загальнотеоретичного праводержавознавства // Право України. – 2010. – № 1. – С. 25.
9. *Тацій В. М., Тодика Ю. М.* Основні напрямки розвитку науки конституційного права України та проблеми вдосконалення викладання конституційного права // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права : зб. наук. ст. / Національна юридична академія України; Інститут демократії ім. Пилипа Орлика / В. Я. Тацій (голова редкол.) – Х., 1999. – 292 с.
10. *Шемшученко Ю., Скрипнюк О.* Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку // Право України. – 2010. – № 1. – С. 16-18.

Майданник О. О. Конституционное право в системе юридического образования: концептуальные вопросы

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся значения конституционного права как базовой учебной дисциплины в системе юридического образования, проблемы, существующие в этой сфере образования, излагается мнение и некоторые предложения касательно усовершенствования концептуальных подходов к системе, последовательности и методологии освоения конституционно-правовой проблематикой.

Ключевые слова: юридическое образование; конституционное право; общее конституционное право; особенная часть конституционного права; отрасль конституционного права; конституционно-правовая наука; цикл конституционно-правовых дисциплин.

Maydanic O. O. The Constitutional right in the system of legal education: conceptual questions

The article discusses the issues of the importance of constitutional law as basic disciplines in the system of legal education, the problems existing in this sphere of education; it describes the opinion and some sentence of the improvements on conceptual approaches to the system, consistency and methodology of development of legal and constitutional issues.

Keywords: *legal education, constitutional law, general constitutional law, a special part of constitutional law; branch of constitutional law, constitutional-legal science; cycle of constitutional-legal disciplines.*

Сінькевич О. В.

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

**МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

В статті аналізується співвідношення місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Розкрито фактор значущості місцевого самоврядування для становлення громадянського суспільства. Показано важливість реформування місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, громадянське суспільство, самоорганізація, взаємодія.*

На сьогоднішній день в Україні відбуваються складні перетворення в усіх сферах суспільного життя, здійснюється пошук найбільш ефективної моделі розвитку держави і суспільства. Після прийняття Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року [1] наша країна повернулася до президентсько-парламентської форми державного правління. В такій ситуації принципово важливою і актуальною стає задача виявлення форм і механізмів взаємовідносин громадянського суспільства і держави. Особливого значення набуває діяльність інституту місцевого самоврядування, який є важливим каналом взаємодії суб'єктів суспільного життя. Саме на рівні місцевого самоврядування досягається оптимальний баланс і поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів. Це робить місцеве самоврядування особливим структурним компонентом як держави, так і громадянського суспільства, що забезпечує стійкість і демократичний характер всієї системи владних відносин.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю вивчення процесів демократизації, що характерні для сучасного українського суспільства, результатом яких стало зародження громадянського суспільства та розвиток місцевого самоврядування. І місцеве самоврядування, і громадянське суспільство відносяться до гостро дискусійних проблем.

У спеціальній юридичній літературі розгляду конституційно-правових проблем організації й функціонування місцевого самоврядування приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Ю. П. Битяк, В. І. Борденюк, В. Д. Волков, М. П. Воронов, Р. К. Давидов, В. М. Кампо, В. П. Колісник, А. М. Колодій, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, Н. Р. Нижник, М. П. Орзіх, Р. С. Павловський, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, М. О. Пухтинський, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, С. Г. Серьогіна, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький,